

אהבות וידידים

על שלושה סיפרי

שירה מתורגמת

שמעון זנרבנק הוא בלי ספק אחד מכתירי המתרגמים בספרותנו המשופעת בחאלטוריס טים אך גם במתרגמים שחרייספירות. רק אנשים כמותו, או כמו נילי מירסקי, אילנה הרמן, אליעזר כגן, בנימין הרשובסקי, חיים איזק או רינה לייטו יקחו על עצמם את המשימה כפויית הטובה (גם מבחינה כספית) שכתרגום יצירות כמו סיפורי קנטרברי צ'וסר או השאה נאמה לפירדוסי, ויליסס לג'וז'ס, בית בודנ' ברוק לתומאס מאן, מיכאל כיתבי פרויד, מיטב הרומנים של פוקנר או מיכאל שירה מודרנית בת זמננו. בכך הם ממשיכים את מפעלם המפואר של אנשים כשלוונסקי, מנשה לוי, יצחק שגור, פסח גינזבורג, טמקין, לאה גולדברג ויבדל לחיים ארוכים מרדכי אבישאול, ברור הקודם — כדי למנות רק כמה שמות — כשהם מחלקים עם מרביתם את גורלם: הרבה עבודה ומעט יוקרה, והכנסה בצימצום, כשגולת-ההכרת של ההכרה הציבורית, אם וכאשר זכית בכך, היא פרס שטרניובסקי לתרגומי מופת. שטרניובסקי — המאור הגדול בשביל החלב של התרגום העברי כמאה הזאת — לא יכול היה, כמוכן, לזכות אפילו בכך. ובזאת ארח להכירה לאלכסנדר פן, מתרגם המיכאל הנפלא של שירי מאיא קובסקי, ויונתן רטוש, מתרגם מישלי לאפונטינו, שלא זכו אף הם בשום פרס שהוא, ככל שזיכרוני עומד לי.

אבל אליה וקוץ קטן בה, ממש קוצו של יוד במיקרה שלפנינו. דווקא משום שהכל נמנו וגמרו — בצדק גמור, לדעתי — את ההלל על שמעון זנרבנק, ואף את הפרס הגדול עמדו והעניקו לו, דומה שאיש אינו טורח עוד לקרוא את תרגומיו; מכל שכן — להשוותם למקור (שזה טיבע גס הרוח, ואולי אפילו עצם הצידוק לקיומו, שהוא מלבין את פניהם של מתרגמיו). אכן, עם צייקן אנתוני, שיבעה מדורי גיהינות אנתוני מעבירים את סופריו עד שאנו מעניקים להם את כרטיס האשראת לכספומט הנצח הזמני שלנו. אבל משהענקנו לברמזל כלשהו קו אשראי מיוחד — והסיכויים שנעשה זאת רבים בתחום התרגום עשרת-מונים יותר מבשדה המקור, שהרי בתרגום אינו לנו בעצם, הכה נורה בכך, שום איזון מיוחד — שוב לא נבוא לעולם לפשפש בכליהם. מעתה הם חסיני-ראש, כולל מטחיה של אש הביקורת. כל מעשהיהם יבורך וכל דרכיהם אושרו — בקמץ. אחרת, או שאם לא כך, איננו יכול להבין את העובדה שקובץ התרגומים האחרון-המצוייני של שמעון זנרבנק, אהבות מתקבלות (מהדורה דרלשונית בהוצאת שוקן) לא זכה באתו פישפוש קרחתי בני מעין שכני פרוואיקן מתחיל בישראל (ראה: עייזן ערך קינאה) וזכה בו מידי המוכסים (שלא לקרוא להם, חלילה ובשוגג, מבקרים) שלנו.

לא שיש לי כליכך הרבה טענות לקובץ קטן נאה זה ובו מיכאל מייצרתם של משוררי-מופת אנגליים בני המאה השבע-עשרה המכונים "מיטאפסיים" — מן הסתם משום שאין בהם יותר מיטאפסיקה מבשיריהם של משוררים גדולים אחרים (והשווה הדרלין, רילקה, ואלרי או תומאס הארדי) והם עוסקים לעיתים קרובות בהבנת-דורים המוכירה את אלוהים כדרך ששדי השולמית, אותם, תאומי צנייה הרועים בשך שנים", מזכירים את משה ואהרן. כיצד מנסח זאת אנדרו מארוול, באחד ממפגני הכוח המרשימים יותר של זנרבנק כמתרגם שירה:

הקבר הוא מקום פרטי נאה, אך איש לא מתחבש שם, כנראה. אילו כל השירים שלפנינו, וכל תרגומיהם, ברמה כזאת, מי יכול היה לבוא לזנרבנק-את-מארוול בטענות?

הצרה היא שלא כך הם פני הדברים. קחו, לִמשל, את שירו של ג'ורג' הרברט, "הייסורים", ובו שורות כמו:

החטא הוא גת וצבת, והוא דוחק
בכאב לצור לו טרף בכל עורק.
החטא הוא גת וצבת? מאה שקלים חרשים למי
שיבין פה דבר וחצי-דבר. והאמינו לי, זה לא באשמת המיטאפסיקה. שורש הבעיה נעוץ בכך — כלי או מכשיר שבמצעותו מפעילים חפץ וכן (וכאן: בראש וראשונה) עינויים (ולכן הוא גם אורח כאן להכרה לצבת). נכון שיש גם press בהוראה של גת, אבל הרי יש גם press בהוראה של עיתונות, ואיש — חוץ אולי מרוני מילוא

ומרים תעסה-גלור — לא יטען כי החטא הוא פליט סטריט וצבת. ויכולתי להביא דוגמאות נוספות של פליטי-קולומס ממשין זה.

הייתכן שהמתרגם הלך כאן שולל אחרי החרוז הפנימי (גת-צבת) שאינו קיים במקור? אבל אם כך, מה נאמר על מקומות שבהם ויתר על חריזה קיימת-גם-קיימת. מה תאמרו למשל על שורות דוגמת אלו הבאות, שלכד מנועם הצליל שלהן באנגלית, המושגת על מישקל וחרוז עשיר, אין בהן הרבה, או, מוטב, עיקרן מישחקי אופנה:

Hadst thou the wicked skill
By pictures made and marr'd, to kill,
How many ways mightst thou perform thy will!

ראו מה קרה לחרוזים שלנו בעברית של זנרבנק:

אם היית יכולה להמית
בכריאה וקטילה של צלמים —
איך פאלף דרכים היית עושה רצונך?
וזאת, אם נחליט שלא להיות קטנוניים
ולשאלו כיצד ניתן, לקטול" צלמים (תמונות!)
באנגלית הוראת המלה היא, כמוכן, לעוות,
לשכש, למחות.

השאלה היא, אם שורות ממשין אלה, וכאן הייתי מוסיף גם שירים ממשין אלה, עשויים לחבב את השירה ה"מיטאפסיית" האנגלית על ציבור קוראי

My Love is of a birth as rare
As 'tis, for object, strange and high;
It was begotten by Despair
Upon impossibility.

ומה נאמר על:
Church-bells beyond the stars heard, the
soul's blood
The Land of spices; something
understood.

שהוראתו בתרגום מילולי:
פעמוני-כנסיה שקולם נשמע עד אל מעבר
לכוכבים, רם הנפש,
ארץ התבלינים; דבר-מה אשר הובן.
אשר בו מתגלית השירה המכונה מיטאפסיית
במיטבה: כמלוא כוחה המיוחד לחבר את הארצי
והחושני עם מה שמעבר להם. וכל זה היה בעברית

צליל כנסיה מעבר לכוכב.
הר המר; משהו הובן.
אכן, משהו הובן, אבל לא מספיק.
נכון, קשה לתרגם שירה קשה לתרגום —
מוסיקלית, מחורזת, שקולה, שופעת מישחקי
מלים וחיזורי לשון, בת תקופה זרה, תרבות זרה,
משופעת באסוציאציות ובאיזורים ורם. אבל
להרגיעם: גם אין כל הכרה. אדרבה, הגיחוח
לנפשה, ובלבד שלא תיטלו ממנה את נפשה: את

אהרן אלמון

איך היתה אמי

איך היתה אמי גאה; בני משורר
הביטו בה השכנות ביראת כבוד, בנה משורר
לא רופא לא מהנדס, משורר
כאלו זה משהו מעולם אחר
מלא התפעלות עטף החנוני דגים במכלת
וספר על המשוררים בעיר מולדתו שהפליף
התיו את ראשיהם

ראתה אמי בחלום ראש עטור תלתלים
עטרת קוצים
קוץ רחף קוץ
לבוש פפיון וחליפת ערב התענה
הרצל בחדר האורחים בביתנו כשהוא מביט בתמיהה בפניאליק
המחיד בשדה ממול
אני מסתכל בנקו הארץ שאמי נקתה כל ערב שבת
בזילונות שרצתה להחליף
בספרים ברצפות
נפשה לא עיפה מלצפות ולצפות
איזו משמעות יש למה ששעשתה
אדם לוקח אתו הכל

עם צאת ספר השירים רחוב הרצל בהוצאת עם עובד

מקבר צדיקים? אנחנו קוראים ולא מאמינים
למראה עינינו. אכן, כך כתוב בעברית: אפור
(סדר-צילום) על גבי לבן, אבל מהיכן הגיעו לכאן
הצדיקים? מסקנה נוספת מתבקשת אפוא: מסוכן
לגור יותר מדי שנים בירושלים, יותר מדי
צדיקים באוויר.

חתולים שימושיים

ומן ה"מיטאפסיים" אל המשורר שהיה אחד
מראשי המדברים בעדם בעשורים הראשונים של
המאה הנוכחית ואשר עשה יותר מכל אדם אחר
(כולל חוקרים חשובים כגריטרסון ואחרים) למען
"החזרתם לחיים", הלא הוא ת"ס אליוט.
צחוק הגורל: מה שעשה אליוט לאנדרו
מארוול וג'ון דאן וחבריהם עשו עכשיו החתולים
לשירתו של אליוט עצמה, בעיקבות הירידה
התלולה שחלה במנייתיה בקרב בני הדור של
1968, שנפשו נקעה מן הצירוף של מלוכנות
בפוליטיקה, אנגלריקתוליות בדת וקלאסיציזם
בסיפורת, שבו התגדר המשורר הגדול בשעות
שבהן התגברה אמת-הבריות שלו על השכל
הישר, וב"חתולים" הכוונה כמוכן לסיפור של
מוסום הזקן על חתולים שימושיים (וכך
בעברית, בהוצאת סימן קריאה/הקיבוץ המאוחד,
ובאנגלית: חתולים מעשיים, ובאמת, מה הם
חתולים שימושיים? המושג גם נוגד את כל
החתולולוגיה המוצגת לפנינו כאן). "מוסום הזקן"
— הלא הוא כינויו של אליוט בפי עצמו ובפי
ידידיו הקרובים, כגון עז קשישא (עזרא פאונר)
ואחרים. והחתולים — הרי זה שם מישאלתו של
המשורר הרציני עד יאוש, המכובד יותר מדי
לדבר בלשון התולים. וגם זיקת-נפש למסורת
פלינית כאן (בלא כל קשר לכימאי האיטלקי
הידוע אבל בהחלט בקשר עם שמו, שהוראתו:
חתולים; מסורת שראשיתה באמנות סין ובעיקר
מצריים העתיקה, המשכה בשירת כריסטופר
סמארט, בודלר ומשוררים חוככי חתולים אחרים,
להבדיל מאהבי הכלב, שנציגם הגדול האחרון
הטומאס מאן — אף עמד וחיבר לכבוד "ידידו
הטוב ביותר של האדם" שירי-הלל, בפרוזה אומנם,
פירסומם המאוחר של החתולים המעשיים, או
השימושיים, כמו גם העובדה שתפוצת סיפרי
שיריו של אליוט הרקיעה בעת האחרונה שחקים
מעבר לכל שיא קודם, קשורה כמוכן בהצלחתו
של המחזמר חתולים המתיימר (אני עצמי לא
ראיתי) להתבסס על סידרת שיריו של פוסום
הזקן. ללמדך שמחזמר מסוגל לעשות למשורר
מה ששום משורר אינו מסוגל לעשות למחזמר.
החיים, כידוע, אינם — לא צורקים ולא
סימטריים, חרף כל מה שנאמר בנושא זה בהר
הקסמים.

כאן המקום להודות על חטאי. אני עצמי
מעולם לא נמנית עם חסידיהם של חתוליו
המפוכחים והמתחכמים של אליוט. יותר מדי
עורמה אקדמית, יותר מדי העמדת-פני-שתובב
כאן, לטעמי. בעיני נרמה היה תמיד כי האיש
המחבר שירים אלה הוא ניא-רפלטוני המאהב
אולי באידיאה של החתול, או, אם תרצו, שלוק
הולמס של החתולים הכולש אחר אורחם וריבעם,
אבל לא מי שאוהב חתול אחד או שניים, מארח
אותם על בירכיו ועובר אותם (איי-אפשר לאהוב
חתול או כלב מבלי לעבור אותם) באמונה שלמה.
כדיעבר, אני מוצא את עצמי, בכל זאת, אסיר-
תורה ל"חתוליו" של אליוט על שעשו למען
חידוש מוניטיו מה שלא עשתה הביקורת. והרי
הוא דווקא גרס כי "להחזיר את המשורר לחיים"
— הוא תפקידה הגדול הבלתי-פוסק של
הביקורת. נתמול איפוא מולם של המבקרים
הצדיקים ותפקידם, הגדול הבלתי-פוסק" נעשה,
במיקרה זה, בידי חתולי חוצות וכותי.

יהודית קופנהגן, מתרגמת הספר שלפנינו,
השקיעה בו אהבה רבה ותושיה לשונית לא
מבוטלת. ואם אינני מביע התפעלות רבה יותר
נוכח התוצאה, הרי זה נובע, במידה רבה, מיחסי
הלא-חם-ולא-קר למקור. גם כאן — עשורת
התחכמויות והברקות מילוליות של אליוט,
בעיקר בשמותיהם של החתולים שאותם ברא
ברוב המיקרים יש מאיין. בכלל עסוק כאן אליוט
במידה כזאת בנושא הנכבד של שמות החתולים
והדרך הראויה שבה יש לפנות אליהם — עד
שמתעורר הרושם שעוד צעד לא-זוהר אחד
והסידרה כולה היתה הפכת לתיה מוסוית על
גבולות הלשון הפיוטית ועל הקושי הכרוך
בקריאה לדברים בשמם, נושא נכבד בשירת
המאה העשרים, במקצת גם בזכות מפעלו של
פוסום הזקן עצמו.

מוכן שבעיה זו של שמות החתולים היא אחד
האגוויים הקשים ביותר לפיצוח בשביל כל
מתרגם, ויהודית קופנהגן בכלל זה. מה תעשה,
למשל, בשיר ששמו כשמות גיבוריו החתוליים:

הצלילים — רם הנפש — ואת התבלינים שריחם
מגיע עד לכוכבים.
וכבר אינני מדבר על שגיאות דפוס בנוסחיהם
האנגליים של השירים המובאים כאן לשם
השוואה. ראו, לסיכום, את יופיו המופלא של
השורות האנגליות:
Herbs sleep unto the East, and some
fowls thence
Watch the Returns of light;
But hearts are not so kind: false, short
delights

Tell us the world is brave,
And wrap us in Imaginary flights
wide of a faithful grave;
האם כדאי היה להשקיע במעשה-התרגום את
כל העמל הרב הזה רק כדי להשיג טקסט דוגמת:
העשב גם מזרח, וצפור
שומרת לבקרים.
לא-כן הלב: מר-הכלי-פונ
וראה עולם כי טוב,
ומתעופף בדמיונות, הרחק
מקבר צדיקים.

השירה העברית בן הזמן הזה, או שמא רי בהם כדי
להמאס אותה עליו, ואם כך מן הראוי היה להניח
לכל העמל הרב הזה שאין הוא שווה בטירחתו. מי
שנפשו יוצאת לקרוא רווקא שירה אליובתנית
מיטאפסייתית יתכבד ויקרא אותה או בה בלשונה
שלה. ולא הייתי אומר כדברים האלה ביחס לכל
חטיבה של שירה זרה. שיקולי כאן הם, שכאן
חובר קשי השירה במקורה, קשי שירה שהיא
תלוית-הקשר ומלומדת והכמנית וגחמנית, עם
מיגבלות התרגום שלפנינו, הניכרות פה ושם.
אומנם גם שירה זו, אבל לשירה כזאת די גם כפה
ושם. הנה למשל עוד "פה" עברי אחד מכתב-
מלאכתו (לא בית היוצר, במיקרה זה) של שמעון
זנרבנק:

נפלא מולד אהבתי
ומשאה מורם וור,
כי ליאוש אהבתי
נולדה מרחם אי-אפשר.

כל קשר בין הבית חסרה-השחר המצוטט, על
תחבירו העילג, לבין המקור הוא מיקרי כלכר.
אדרבה, השוו וראו: